

Colonel-lit. e Pres. Chr. Solèr

Autor(en): **Derungs, G.A.**

Objektyp: **Obituary**

Zeitschrift: **Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)**

Band (Jahr): **23 (1932)**

PDF erstellt am: **20.07.2024**

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Colonel-lit. e Pres. Chr. Solèr.

La vischnaunca de Vrin cun ses uclauns ei situada all' extremiad della Lumnezia, en in' altezia de 1454 m s. m. Ell' ei serrad' en ualti stre-tgamein d' aultas muntognas, las cavorgias dellas qualas ein emplenidas cun neiv perpetna e gla-tschers. Meridional-occidental sesaulza maiestusa-mein il Pez Terri cun sias sromaziuns: P. Scharboda e P. Salischina. Davart de sera stat en gronda comparsa il P. de Vrin cun sias teissas spundas e cuolms de fein. Oriental imponescha il P. Regina al viandont, che camina viers l' allontanada con-trada, — ca. 21 km. da Glion —. Naven da Vrin meina in trutg sur Diesrut giu el Tessin. Quella senda vegneva aunc avon paucs onns utilisada da marcadonts de stiarls per catschar lur muaglias giu sin las fieras tessinesas e perfin tochen giu ell' Ita-lia: «Giu silla fiera de Salamanca,» sco il vegl mi-stral Foppa de Vignogn s' exprimeva, havend sez fatg atras las peripezias sin da quellas fieras. Quella comunicaziun culs Talians, che possedevan aunc alps sil territori de Vrin, surtut avon l' avertura della via nova tras la Lumnezia, ha senza dubi giu grond' influenza sil character dils habitonts, silla mo-da de viver, pronunzia ed habitaziuns. L' impo-santa baselgia en stil baroc, eregida dagl architect Barochi de Mesauc (tenor sgr. prof. Zendrali), e

renovada avon paucs onns cun gust ed art, e siu maiestus clutger ein edificis d' ina architectura taliana ed ins secrei transportaus en plena Lombardia.

All' umbriva de quels remarcabels monuments, sco ins anfla strusch enzanua en ina contrada aschi isolada, ruaussa, spetgond la levada, ina personalitad, alla quala nus sco anteriur condiscipel ed amitg, selubin de dedicar las suandontas paucas lingias. Igl ei quei il sgr. colonel-lit. Chr. Ant. Solèr, sin la fossa dil qual sesaulza in stagn modest monument.

Naschius a Vrin ils 14 de fenadur 1856 da geniturs fortunai e de profunda religiusedad, ha nies Christian passentau ses giuvens onns en famiglia e frequentau la scola primara de siu liug. Observond las excellentas qualitads spirtalas dil svegliau giuvenot, ha siu augsegner, plevon Fl. Solèr, priu el tier sesez, ha era schau emprender el tudestg giu S. Gagl ed allura plazzau il giuven el seminari de scolasts a Rickenbach, cantun Sviz. In de ses conscolars fuvà il posteriur sgr. Pres. districtual B. Arpagaus de Cumbel. Per ton pli tgunsch puder obtener la patentà de scolast grischuna vegn Solèr suenter a Cuera ed absolva leu ses studis cun in excellent resultat. In pèr semesters ha Solèr era passentau al polytechnicum federal a Turitg per, sco el ha giu detg a nus, seperfeczionar ellas scienziaras ed agricolas. Igl emprem onn anflein nus il giuven scolast a Razen, suenter per plirs onns en sia vischnaunca natala de Vrin. Leu

eis el era staus alla testa d'ina aschi numnada scola superiura tudestga, della quala era giuvens ord autras vischnauncas han priu part, denter auters il present revm. sgr. Canoni e Decanatedral Christian Caminada a Cuera ed il rev. sgr. Plevon Casaulta a Degen.

Muort sias excellentas qualitäts de pedagog, eis el vegnius clamaus dal Cussegl de scola reala a Vella, recentamein fundada. Cheu ha el praticau duront 14 onns da 1890—1904 ed alzau il niveau de quella denter las meglieras scolas realas dil cantun Grischun. Suenter anflein nus Solèr puspei a Vrin.

Rest Antoni, sco el vegneva uumnaus dals intims, era in pedagog d'emprema qualität. Ses roms de predilecziun eran il lungatg tudestg e geografia. Igl emprem possedev'el sco siu lungatg matern e l'auter ha el specialmein sco officier giu caschun de perfeczionar, e nus havein adina admirau sias skizzas geograficas vid la tabla de preit, per intuiziun als scolars. Ina particulara atenziun vegneva demussada allas composiziuns e recitaziuns. La praula romontscha, detgas e legendas occupavan ina gronda part dellas lecziuns linguisticas. Era il dialect de Vrin vegneva buca emblidaus.

Resumond las qualitäts d'instructer citein nus l'impressiun dil revm. sgr. Domdecan Caminada, exprimida alla famiglia en malencurada: «Jeu conservel buna memoria ded in de mes pli capavels scolasts enteifer la liunga retscha de mussaders,

che jeu hai giu. Biaras de sias ideas purschidas en scola han suandau mei.»

Gronda variaziun en sias occupaziuns pedagogicas ha segir il survetsch militar purtau ad el, per il qual el haveva ina particulara predilecziun. El medem onn recrut ed officier, numnadamein igl onn 1879, ascenda el ils scalems militars reguladamein, gie spertamein, entochen colonel-litinent. Sia davosa nominaziun datescha dils 28 de mars 1899 sco commandant dil regiment d'infanteria No. 52. Bein ina biala carriera militar per in derivont dellas muntognas.

Per in um de viva imaginaziun eis ei tier nus quasi nunpusseivel de restar isolaus dalla veta politica. Gia da bun'ura occupescha Solèr las scharchas, ch'ina vischnaunca ed in cumin san distribuir. Sco president circuital ha el funzionau gia ella piazza dil disfortunau Gion Arpagaus de Cumbel, negaus ellas undas digl ual de Duin, vulend spindrar il resgiader e muliner Wilhelm Furger igl onn dell'aua gronda 1888. Suenter eis el confirmaus sco president aunc duront 2 periodas. El Cussegl grond ha el representau sia vallada consecutivamein naven da 1883—1905 e de 1917—19. Cheu ha el sviluppau ina gronda activitad, surtut en quei che concerna l'agricultura, essend era sez pur. Ses votums eran bein tedlai, bein documentai e savens penetrai de sarcasmus ed humor. Consequentamein eis el bein savens vegnius elegius en commissiuns, savens expert de biestga tier premia-

ziuns ed exposiziuns cantonalas e federalas. Darar ha in um dellas muntognas capiu d'electrisar sco el il cor dils muntagnards. Gest perquei ei il defunct vegnius aschi populars. In mussament de quei ei stau all'entschatta dil tschentaner sia candidatura per la regenza. Il resultat ei staus ton pli grondius, essend el mo candidat «selvadi» sper las proposiziuns officialas. Nus essan della ferma perschasiun, ch' in success en quella direcziun havess dau in' autra viulta en siu operar, ed el fuss segiramein daventaus il menader dils conservativs grischuns.

A ses compatriots ha Solèr era prestau biars buns survetschs en caussas giuridicas, senza quintar las taxas d'advocat. Vegneva in pur ni l' auter en conflict cun las leschas, ch' el saveva ni nua en, ni nua ora, allura vegnev' ei decidiu ded ir a Vrin tier Solèr. Insumma el era in advocat dils pigns, ils quals el ha savens gidau cun plaid e cussegl ord las hurschas. —

Rest Antoni ei buca secuntentaus mo cun peroraziuns. El ha vuliu esser gideivels a ses compatriots entras metter a pupi sias ideas, per che era ils avegnents sappien sesurvire de quellas. Gia en ses giuvenns onns ha el mussau ina certa originalitad en ses concepts, tractats e brevs. In' emprova: Ei daventa savens, che buobets vegnan engaschai sco pasturs ellas alps, e nies Solèr ha era occupau de quellas postas. L'emprema stad ad alp

scriva el ina brev a sia mumma, ch' el carezava cun tut las fibras de siu cor. Quella epistola era scretta en ina tala originalitad, che redacturs han supplicau pliras gadas per far comparer ella en lur gasettas, mo quei ei buca vegniu concediu. Denter auter scriva el en quella brevetta: «La detta-pei mira buca mal orda figniastra» Quella originalitad cattein nus en tuttas sias ovras.

Quei che ha occupau el il pli, ei stau de orientar ed instruir ses compatriots en caussas alpestras. La dimora en in' aulta contrada e sin las alps ha senza dubi giu grond' influenza sin siu posteriur operar, vesend la gronda rihezia, il grond capital, che schai sin nos aults cuolms entuorn las pezzas. El possedeva sez alps, e sco inspectur dellas alps grischunas era buc in pli adattaus ch' el de discuvierer ils gronds munglaments, che regian aunc ozildi tscheu e leu en ils menaschis alpesters. La critica sur munglaments e sias ideas sur migliuraments ha el exprimiu en numerus referats, teni sin cuors alpesters ed en in diember de Calenders Romontschs. Cheu entupein nus p. e. ell' annada de 1921 ina gronda retscha de «puccaus alpesters, vegls, ni era grevs e gross, sco era puccaus pli levgs e manedels». El discuviera senza perdun la schliata cultivaziun dellas alps, munglusa organizaziun, pasculaziun, negligentscha enten igl engarschar, tractaments della fumeglia, munglus baghetgs etc. Solèr concluda siu referat cun gronds dubis, che sias ideas savessen esser sco in clom en il

desiert, e che las ameglieraziuns vegnien exequidas d' in pign procent. Als renitents applichescha el il savurus proverbii:

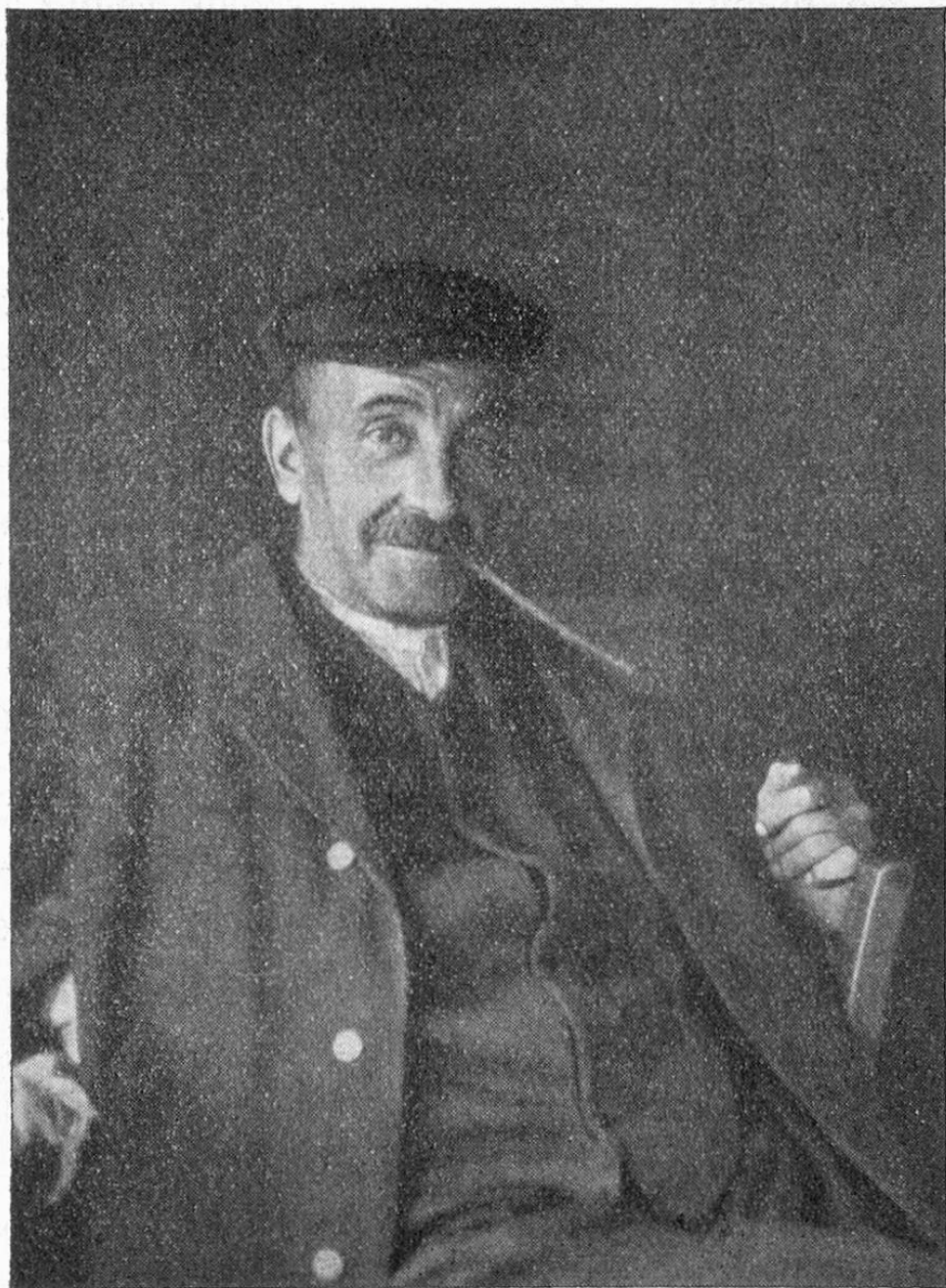
«Nua che la cavazza ha negin tschurvi,
Tegn ins gl' engarschaun e mazz' il purschi!»

L' annada de 1922 cuntegn fatgs historics sur della sviluppaziun dils dretgs d' alp e regulativs. Era ventilescha el la damonda d' ina scola alpestra grischuna el Plantahof. Sut «Caussas alpestras» tractescha Solèr en las annadas 1923 e 24 las obligaziuns dils arpagauns e della fumeglia e la razionala applicaziun dil cultem. Ella cuorta biografia de «Gieri de siu fatg» — 1925 — vegn fatg capeivel, co in pur duei cultivar ses funs; pli bugen paucs tocs bein cultivai, che biars negligi, la moda e maniera de viver semplamein e spargnusein per arrivar sin in rom frestg. «Experienzas alpestras» — 1926 — dattan ina cuorta direcziun cu cargar e discargar las alps, sur della fabricaziun de caschiel e pischada, la quala ha en ils davos onns dau caschun de deliberaziuns entochen el palaz federal a Bern. L' applicaziun dil cultem, in grond factor per nutrir tontas muaglias sin las alps, vegn adina sil tapet, sco era ina apoteca alpestra. La recumandaziun de buca sesnuir ded ira ad alp savess bein vegnir ponderada, surtut da quels che han gronda tema de enqualgadas vegnir bletschs entochen sin l' ossa. L' annada de 1927 porta «Brevs purilas». Tgei scazi de buns recepts, surtut per ils giuvens durant il temps d' unviern. Adina

mirar ded esser occupaus, perver ils muvels cun quitau, schar las ustrias ton sco pusseivel d'ina vart, frequentar, nua ch' ei dat caschun, scolas della sera, prender part dellas radunonzas communalas, acceptar, sch' ei sto esser, plazzas egl jester etc. Il capetel de «Purs gronds e pigns» admonescha tier la perinadad, meins scuidonza denter possedents e meins fortunai e surtut evitar ton sco pusseivel la politica della «sua sacotscha». Sco advocat dils purs saveva Solèr il pli bein, nua ch' il calzer strocla savens; perquei admonescha el tier la perinadad; ponderaziun en tut e surtut buca far process mo per catschar ora fel e ravgia, schiglioc savess ei vegnir tgunsch adaquella, ch' in cavester cuosta 160 fr. —

Solèr ha era scret biars artechels en la Gasetta Romontscha, els «Alpwirtschaftliche Monatsblätter». En no. 25 dils 15 de matg 1932 de quels fegls anflein nus ina cuorta, mo bein documentada biografia de «Sgr. Colonel-lit. e President Chr. Solèr», dedicada da siu collaboratur e successur sco inspectur dellas alps grischunas cus. naz. Chr. Foppa, ed en no. 7 dils 15 de fenadur dil medem onn ei sia fotografia eternisada. Quella ei d'ina realitad sorprendenta. Monduraus da pur, fimond ina brisaga, secavegliaus cumadeivlamein en ina sutga remburada, fixescha el siu spectatur cun in malign surrir, ed ei para ch' el seigi pronts de fierer ora ina brava tucca.

Che sias correspondenzas, surtut quei che con-

† Col.-litt. Chr. Solèr

cerna l'agricultura, eran fetg apprezzadas reno-
nuscha era il «Rätier» en siu necrolog: «Mintgaton,
— mo memia darar — ha el schau vegnir tier
al Rätier correspondenzas, che vegnevan bugen
legidas.»

Ei sto esser stau encunter la fin digl onn 1923
ed all'entschatta de 1924, che Solèr ha fatg com-
parer ina seria d'artechels el «Tagblatt»: «Per-
spectivas en las contradas muntagnardas». Quella
lavor ha giu leventau empau puorla ella Svizzer
bassa ed in signur ord miez mercantil ha attaccau
el bravamein; mo las consideraziuns de quel muos-
san evidentamein ina gronda ignoranza en caussas
de muntognas. Mo ina improva. «La cultura de
garnezi duei vegnir restrenschiada per far plaz alla
economia de latg.» Ed ozildi gest il cuntrari. Da-
pertut il clom: «Pli garnezi.» Denton ha in sgr.
Hans Zopfi a Turitg en ina broschura susteniu So-
lèr en sias ideas, bein cun far enqual restricziun.

La XVII annada digl Ischi cuntegn la lavor:
«Co il transport dil fein ord ils cuolms selvadis a
Vrin vegneva praticaus avon onns.» La descripziun
ei aschi clara ch'ins vesa la mumma cun sias fe-
glias a preparar la principala tratga tier quella ca-
schun, «il culin», sco era, co il fein vegn rabbitschus
a casa. Ils editurs dil cudisch de scola, VI avel onn,
han giu bien nas de prender si silmeins per part
quella lavor en lur cudisch. Ins havess saviu far
quei senza scursanir. —

Ei compara a nus sco siu testament litteraric,

legend l' introducziun dellas «Veglias isonzas alpestras en Surselva», Ischi XXI. Las principalas surscripziuns: 1. Avon la cargada, 2. Usits duront la cargada e sur stad, 3. La scargada, cuntegnan ina fuola d' intressants usits, che ein ils plirs aunc en vigur. Igl ei buca de sesmarvegliar, sche la fume-glia ded alp vegn igl atun a casa il pli pleins possa e grass-cotschens, vesend il menu d' in di ni l' au-ter. «Spitg, tarmantuc, bugliarsa, buglia de volver, buglia de stumi, pul en groma, fermentins en latg, ris en latg etc. Denton entscheiva il menu era a vegnir pli moderns ed il caffè maunca buca pli en las alps. Probablamein per far tuchegiar la groma. Era ils usits religios ein ussa modernisai. Ina pe-nibla impressiun ha surpriu nus, percurrind las alps e vesend che la crusch sisum il stavel, aunc d' avon paucs onns, ei ussa svanida. Il sport de pugnieras, pli baul zun fetg en vigur, muentava buca pauc il di della scargada il cor dils puruns e puranchels. La dretga sentenza sur de quei sport dat Solèr, sch' el scriva: «Ins anfla quasi en min-tga vischnaunca aunc ozildi pli u meins tala ortga narradira, che tratga d' anflar la rendita della vacca en la corna enstagl egl iver de quella.» Per buca trer memia alla liunga, citein mo la conclusiun della lavur: «Cun quei concludel mia lavur sur las veglias isonzas alpestras en Surselva. Biars usus vegls ein aunc ozildi megliers che biars moderns, e biars ein en verdad strusch pli practicabels. Pa-ragonei, zavrei ed uni, conform al motto: Metodas

veglias cun novas, salvei il vegl bien ed acceptei dal niev era mo il bien.» --

Nies colonel ei buca secuntentaus mo cun la prosa. El davos tom della Crestomazia romontscha de sgr. Prof. Dr. Decurtins, XII. p. 268—272, edius dagl actual rev. sgr. Domdecan Chr. Caminada, anflein nus era ovras poeticas da Rest Antoni Solèr. Il tun predominant en quellas ei la lirica, che sa era esser zuppada sut la cuirassa d' in guerrier. «La viola» emblem della modestiada, dedicada a sia cara consorta, «Melanconia autunila» finescha cun il pertratg della davosa sort terrestre dil carstgaun:

«Trest maletg d' atun -- ti admoneschas
Serius gie il carstgaun,
Co sil mund tut bi schi spert svanescha:
Oz en flur — damaun sin baun »

Tgei schessen nossas mattauns, sch' ellas legessen la poesia «Las mattauns purilas»?

«Savein spatlar e bein filar
Ed essan er tissunzas;
Carpun, cadisch savein nus far
Ed essan er cusunzas.
Cun agen maun filau, tessiu,
Quei dat il pli bi vestgiu.»

«La battaglia de Carnè» ei harmonisada e vegn bein savens cantada da nos chors virils. La lutga denter igl uestg Hartmann de Cuera ed ils de Sax pervia della ierta dils de Belmont en Lumezia gl' onn 1390 ha dau il motiv della poesia. Ils Lumezians sefieran sigl inimitg — ils de Sax —

cun fuortgas e faultschs, pals e ristials e smaccan las cavazzas digl inimitg — a la Theodor Körner en sias poesias d' uiara. — Denton ei la licenza poetica ida empau stagn lunsch, essend ch' ils purs lumnezians han sezs survegniu giu pil tgau bravamein ed ils de Sax han allura, en memoria de lur victoria, fundau l' actuala baselgia de S. Vitgur, S. Vetger, a Degen.

«Igl um de Salischina» ei ina specia de ballada, che raquenta, co in bab de famiglia ha piars ses affons en singulara moda e viva allura, cun la lubientscha dil plevon de Vrin, retratgs e sontgamein sin sia alp. Quei ei ina veglia detga en rema, che regorda vid il cultus della crappa e dil fiug. — Las poesias de Solèr, aunc biaras buca edidas, ein bein rimnadas e plascheivlas, forsa maunca tscheu e leu il ver sgol poetic e la vigur drammatica, mo igl ei incontestabel ch' el possedeve era ina abundonta aveina poetica. —

Solèr ei era sefatgs meriteivels per il lungatg romontsch cun sias lavurs linguisticas. Senza esser filolog el ver senn dil plaid, haveva el in excellent instinct filologic, che securclava savens cun las reglas filologicas. El haveva bein enqualgadas l' honor della viseta de renomai filologs, sco p. ex. de nies distinguiu sgr. Prof. Dr. Raymund Vieli. Sco ei para, steva Solèr era en corrispondenza cul renomau Prof. Dr. Jud a Turitg en caussas romontschas, il qual devi gronda peisa a ses orientonts sclariments.

Solèr fuva era incaricaus de far ina dissertaziun sur della catscha, essend el in passionau Nimrod. En tala qualidad han las ballas de sia buis mess a mort in grond diember de camutschs e muntanias, igl ornament de nossas alps. Mo sia lavur ei restada fragment. En ils giuvens onns de scolast ha Solèr cun Balzar Arpagaus era ediu in cudischet de canzuns per las scolas, che ha a siu temps giu bien esit.

Rest Antoni Solèr ei era staus in um d' iniziativa. Gia ella scola cantonala eis el staus il fundatur dell' uniun stenografica denter ils scolars ed igl empren instructor e president de quella. A Vrin ha el dau veta alla societad de musica, ch' ei oz en gronda fluriziun. Per la Lumnezia ha el organisau ina societad de purs. Cun plirs commembers de quella eis el ius a Frauenfeld tier l' exposiziun purila. Mintgin haveva stuiu surpender de studegiar e descriver in rom dell' exposiziun ed allura referir sur de quella en ina radunonza a Vella. Era il bab dil rev. sgr. Domdecan haveva retschiert in tal pensum. In ver experiment pedagogic. — Era eis el staus in dils fundaturs della societad purila della Surselva, alla suprastonza della quala el ha apparteniu entochen sia mort.

En vesta dils biars e buns survetschs, rendi all' agricultura e specialmein en fatgs alpesters, fuss ei bein comensurau de honorar ed eternisar sia memoria entras ina modesta tavla de regurdientscha, p. ex. el santeri a Vrin, ni vid la casa paterna,

sinaquei che amitgs, enconuschenfs ed auters, che passan per Vrin, — sco igl ei daventau la stad vargada entras aulttschentai commembers dell'uniun. alpestra svizzera — sappien s' edificar giud il spert generus dils muntagnards visavi a quei um, il qual ha carezau las muntognas cun ses habitonts.

Solèr ei staus in um dil pievel, affabels, bein-vulents, pronts de risposta e d'ina retorica populara, che attirava ses auditurs. El capeva de divertir entiras stivas e societads cun sias raquintaziuns, tiradas, era bein savens mudentas e pleinas de spert e d' humor. —

Ed ussa ei sia veta serrada giu, plena de gronds success, mo sco ei daventa per ordinari tier tuts humans, era traversada da disillusius e malengrazieivladad.

Amitgs ed enconuschents ein adina selegrai de ses gronds success ella veta publica, mo era priu viva part dils onns de burasclas e malauras, ed in e scadin, che ha enconuschiu sgr. colonel e president Chr. Ant. Solèr pli datier vegn a conservar el en buna memoria. El ruaussi en pasch!

G. A. Derungs.

